

Hot och våld mot akademiker

Oktober 2008

Omslag: *Susanna Sjödén* är lärare i svenska och engelska på Södertörns friskola, Hud-
dinge som har elever från årskurs 6 - 9. Hon tycker att det är en bra arbetsplats med
fackligt engagemang och inflytande.

"Läraryrket kan vara ganska tufft och förutom goda ämneskunskaper bör man
verkligen tycka om barn och ungdomar. Folk reagerar när man säger att man jobbar
på högstadiet. "Hur är det? att du orkar" är vanliga kommentarer. Men det är en
intressant ålder och eleverna utvecklas enormt under denna tid, tänk att få vara med
och följa framstegen! Mycket handlar om att bygga upp ett förtroende till eleverna
och föräldrarna. Jag tycker fortfarande efter 10 år att det är kul att gå till jobbet!"

Susanna Sjödén är medlem i Sacoförbundet Lärarnas Riksförbund.

Foto: *Peter Rosén*

Hot och våld mot akademiker

Thomas Ljunglöf

Hot och våld mot akademiker

Thomas Ljunglöf

Citera gärna ur rapporten, men ange källa

© Saco 2008
Grafisk form C-Convert
Papper Lessebo Naturvit
Tryckeri M.E - Produkter
Upplaga 1000 ex

ISBN 91 871 46 54-1

www.saco.se

Förord

Saco vill med den här rapporten uppmärksamma ett arbetsmiljöproblem som kanske inte i första hand förknippas med akademikeryrken, men som kan leda till allvarliga reaktioner hos anställda och få konsekvenser för omgivningen såväl på arbetsplatsen som i hemmet. Att uppleva daglig oro för att utsättas för hot om våld eller till och med våld på sin arbetsplats innebär en stark psykisk påfrestning för alltför många Saco-medlemmar.

För samhället och rättsordningen kan konsekvenserna av hot och våld bli mycket allvarliga. I olika akademikeryrken handlar det om att företräda det offentliga, dess regelverk och institutioner. För att värna rättssäkerhet och opartiskhet är det viktigt att tjänstemännen kan sköta sina uppgifter i lugn och ro. Om samhället inte klarar av att skydda sina tjänstemän mot våld och hot om våld så betyder det att den demokratiskt beslutade ordningen fungerar sämre och i värsta fall sätts ur spel. Därför är detta en rapport i ett mycket angeläget ämne.

Utvecklingen har sin grund i flera olika faktorer. En viktig förklaring är sannolikt de samhällsförändringar som skett och sker och som i sin tur får återverkningar beträffande värderingar, attityder och förhållningssätt. Respekt och auktoritet är begrepp som delvis förlorat i värde i ett samhälle där ökad individualisering, självförverkligande och livskvalitet ses som något eftersträvanvärt. Samtidigt som den enskilde medborgaren har rätt att ställa krav på samhällsservice och tillgång till välfärd, har utslagning och utanförskap gjort att människor far illa, blir aggressiva och psykiskt labila och projicerar sin frustration på dem som företräder olika samhällsfunktioner. Det finns också tecken på en systematisk brottslighet som kan vinna ekonomiskt om samhället inte reagerar.

Många akademikeryrken innebär att företräda samhället och att bevilja eller avslå krav och önskemål från elever, patienter, klienter, kunder med flera. Detta ställer krav på professionalitet och trygghet hos den enskilde medarbetaren. Samtidigt har arbetslivet genomgått stora förändringar i form av organisationsförändringar, bemanning, teknikutveckling och flexibilisering. Ledarskapet, möjligheter till inflytande och delaktighet liksom arbetsbelast-

ningen är exempel på andra faktorer som har samband med och påverkar den psykosociala arbetsmiljön och risken för stressrelaterad ohälsa.

Chefer har ett särskilt ansvar att känna till lagar och regler, bedriva ett systematiskt arbetsmiljöarbete och se till att rutiner och säkerhetsanordningar fungerar. Detta förutsätter en bra och regelbunden kommunikation med medarbetarna liksom en bedömning av vilka risker som kan finnas både i arbetsmiljön och i själva yrkesutövningen. Behovet av handledning och stöd kan vara särskilt stort i början av en yrkeskarriär när man saknar erfarenhet och känner sig osäker. Ett öppet och tillåtande arbetsklimat innebär också att medarbetarna vågar berätta om situationer som inneburit hot eller som skulle ha kunnat utvecklas till våld trots att man kanske varit den som utlöst eller spetsat till konflikten.

Även med god insikt i hur människor reagerar i olika situationer, både när det gäller de som utsätter andra för hot eller våld och de som blir offer, går det inte att förutse eller förebygga alla potentiella risker. Alla på en arbetsplats har dock ett ansvar för att diskutera, reflektera och lyssna och därigenom ge utrymme för en kultur som både ger stöd och fångar upp risker.

Anna Ekström
Sacos ordförande

Innehållsförteckning

1. Inledning	9
2. Sammanfattning och slutsatser	11
3. Dataunderlag	13
4. Hot och våld i arbetslivet	17
Akademiker som utsatts för hot om våld	20
Akademiker som utsatts för våld	25
Har hoten och våldet ökat?	28
Förebyggande åtgärder	32
Stöd till dem som drabbats av hot eller våld	37
Litteratur	43

1. Inledning

Hot om våld och till och med våld mot förtroendevalda och tjänstemän är problem som uppmärksammats alltmer under de senaste åren. Massmedierna rapporterar om våldshandlingar som riktats mot exempelvis åklagare eller rektorer. Arbetsmiljöverket granskar förekomsten av hot och våld vid sin tillsyn av olika yrkesgrupper eller arbetsplatser (till exempel Arbetsmiljöverket, 2007a och 2007b). Dessutom genomför Arbetsmiljöverket, tillsammans med Statistiska centralbyrån, regelbundet en stor arbetsmiljöundersökning som bland mycket annat tar upp förekomsten av hot och våld i arbetslivet. Vidare har Brottsförebyggande rådet och Utvecklingsrådet för den statliga sektorn tagit fram webbplatsen www.hotpajobbet.se som vänder sig till tjänstemän inom staten, men mycket av det som finns där kan även användas inom andra sektorer på arbetsmarknaden.

Givetvis har förbunden inom Saco också uppmärksammat problemen med hot och våld som riktas mot medlemmar i sin yrkesutövning. Lärarnas Riksförbund har genomfört flera arbetsmiljöundersökningar bland sina medlemmar som bland annat tar upp problematiken med hot och våld. Akademikerförbundet SSR har kartlagt förekomsten av hot och våld som riktas mot medlemmarna och har dessutom tagit fram en handbok om hur hot och våld i arbetslivet motverkas (Akademikerförbundet SSR, 2004a). Detta för att nämna några exempel.

Den här rapporten handlar om hot och våld som riktas mot akademiker i deras yrkesutövning. De frågor som behandlas gäller exempelvis i vilken utsträckning akademiker utsätts för hot eller våld i arbetet och vilka grupper som löper störst risk. Till skillnad från merparten av andra undersökningar om hot och våld behandlas här dessa företeelser separat. Därmed blir det möjligt att studera förekomsten av såväl hot om våld som våld. Vidare behandlas frågor om huruvida det, på akademikernas arbetsplatser, vidtagits förebyggande åtgärder mot hot och våld samt i vilken utsträckning det finns rutiner för att ta hand om dem som drabbats.

Undersökningen bygger på den stora enkätundersökning om akademiker-
nas arbetsvillkor som Saco genomförde i början av 2006 och som besvarats av mer än 5 000 Saco-anslutna akademiker. Dataunderlaget har tidigare använts

i en studie om lönebildning (Granqvist & Regnér, 2007) samt i rapporten *Akademikers arbetsvillkor* (Hildingsson, Ljunglöf & Bengtsson, 2007). Den sistnämnda studien är en jämförelse mellan resultaten i 2006 års undersökning och en liknande som dåvarande Arbetsmiljöinstitutet och Saco genomförde bland Sacos förbundsmedlemmar 1992.

2. Sammanfattning och slutsatser

Knappt tio procent av dem som svarat på enkäten har uppgivit att de utsatts för hot om våld i samband med sin yrkesutövning under den senaste tvåårsperioden. Omräknat till hela Saco innebär det att drygt 40 000 medlemmar utsatts för hot om våld under den perioden. Flera av dem har dessutom drabbats vid mer än ett tillfälle. En försiktig beräkning utifrån enkätsvaren tyder på att det riktats ungefär 67 000 hot mot Sacos förbundsmedlemmar i samband med deras yrkesutövning under tvåårsperioden. Det ger ett genomsnitt på 92 hot per kalenderdag.

Det är stora skillnader mellan olika yrkesgrupper. Ungefär två tredjedelar av de medlemmar som drabbats av hot om våld är organiserade i Akademikerförbundet SSR¹, Lärarnas Riksförbund eller Sveriges läkarförbund. Andra grupper med förhöjd risk att utsättas för hot om våld är exempelvis arbetsterapeuter, skolledare och veterinärer. Allt annat lika löper dessa sex grupper 7–12 gånger högre risk att drabbas av hot om våld i arbetet jämfört med referensgruppen ingenjörer, som är en av de grupper med lägst risk.

Drygt tre procent har svarat att de utsatts för våld i tjänsten, vilket motsvarar ca 14 000 personer. Lågt räknat har dessa personer utsatts för våld vid ungefär 24 000 tillfällen under den aktuella tvåårsperioden. Det innebär att det i genomsnitt sker cirka 33 våldshandlingar per kalenderdag som riktas mot Sacos förbundsmedlemmar i deras arbete.

Även när det gäller våld har ungefär två tredjedelar av fallen riktats mot medlemmar i Akademikerförbundet SSR, Lärarnas Riksförbund och Sveriges läkarförbund. Som jämförelse kan nämnas att dessa tre förbund organiserar cirka 30 procent av de yrkesverksamma medlemmarna inom Saco. Utöver dessa tre förbund har dessutom arbetsterapeuter, sjukgymnaster, skolledare, veterinärer, officerare och akademiker inom Svenska kyrkan en klart förhöjd risk att utsättas för våld i arbetet jämfört med ingenjörer. Dessa grupper löper mellan 11 och 25 gånger högre risk att drabbas av våld i samband med sin yrkesutövning jämfört med en ingenjör. Tilläggas bör att de höga relativriskerna mellan dessa grupper och ingenjörer delvis förklaras av att ingenjörer

¹ Akademikerförbundet SSR organiserar ett flertal olika grupper som till exempel socionomer, beteendevetare, personalvetare och samhällsvetare. Socionomer är dock den klart största gruppen inom förbundet.

löper en mycket låg risk att drabbas av våld i arbetet.

Jämfört med 1992 har *andelen* av medlemmarna som utsatts för hot eller våld i arbetet under den närmaste föregående tvåårsperioden inte förändrats. Antalet yrkesverksamma Saco-medlemmar har dock ökat med 50 procent mellan 1992 och 2006, varför *antalet* medlemmar som drabbats av hot eller våld har ökat i motsvarande grad. Oavsett problemets omfattning behöver frågorna diskuteras och hanteras av de olika yrkesgrupperna, på arbetsplatserna, på ledningsnivå och i de fackliga organisationerna.

Arbetsmiljöverkets² föreskrifter (AFS 1993:2) om hot och våld i arbetsmiljön kan delas in i riskförebyggande respektive uppföljande åtgärder. Enligt dessa regler är det arbetsgivaren som ansvarar för säkerheten på arbetsplatsen och som ska se till att föreskrifterna följs. Föreskrifterna är i grunden bra, men efterlevnaden av dem behöver förbättras. Bland några av de hårdast drabbade akademikergrupperna, som läkare och lärare, har majoriteten svarat att några förebyggande åtgärder mot hot och våld inte vidtagits eller att de inte vet/är osäkra på om det gjorts. Detsamma gäller de akademiker som utsatts för hot eller våld. I den gruppen har nästan 60 procent svarat att förebyggande insatser inte genomförts eller att de är osäkra/inte vet om sådana åtgärder vidtagits. Sammantaget pekar detta på tydliga brister i det förebyggande arbetet på arbetsplatser där det finns risk för att hot och våldssituationer uppstår.

Föreskrifterna säger bland annat att arbetstagarna ska ha tillräcklig utbildning och information och få tillräckliga instruktioner för att kunna utföra arbetet säkert och med tillfredsställande trygghet. Utan att på något sätt frånta arbetsgivarna huvudansvaret för att personalen har sådan kunskap behöver man ändå, i vissa högskoleutbildningar, öka inslaget av utbildning som syftar till att förebygga hot och våldssituationer i arbetslivet. Det kan till exempel gälla metoder för att bemöta och kommunicera med personer som uppträder hotfullt eller aggressivt. Nyutexaminerade akademiker inom yrken med hög risk att utsättas för hot eller våld behöver vara bättre rustade för att möta sådana situationer än vad de är i dag. Inte minst med tanke på att de yngsta akademikerna löper störst risk att drabbas av såväl hot om våld som av våld.

Arbetsmiljöverket spelar en viktig roll i det här sammanhanget. Verkets inspektörer hittar allt för ofta brister i det förebyggande arbetet mot hot och våld vid de inspektioner de gör på arbetsplatser runt om i landet. Det gäller även arbetsställen där man engagerat sig för att förhindra uppkomsten av hot och våld som riktas på personalen. De kraftiga neddragningar som ägt rum inom Arbetsmiljöverket de senaste åren är därför mycket olyckliga. Det behövs snarare fler än färre inspektörer.

1 Föreskrifterna togs fram av dåvarande Arbetskyddsstyrelsen 1993 men ingår idag i Arbetsmiljöverkets författningssamling.

3. Dataunderlag

Rapportens resultat bygger på en enkätundersökning som genomfördes av Synovate Temo under perioden 10 januari till 21 februari 2006. I undersökningen ingår medlemmar från 24 av Sacos då 25 medlemsförbund.

I december 2005 hade Saco-förbunden tillsammans 581 000 medlemmar inklusive studerandemedlemmar. Målgruppen för den här undersökningen utgörs av yrkesverksamma Sacoförbundsmedlemmar i åldern 26–64 år. Enligt Sacos medlemsstatistik fanns cirka 421 000 yrkesverksamma medlemmar per den 31 december 2005, det vill säga vid ungefär samma tidpunkt som urvalet gjordes. Det är denna grupp som i rapporten benämns "akademiker".

Frågeformuläret innehöll drygt 60 frågor, många med flera delfrågor. I undersökningen ställdes frågor om bland annat utbildning, arbetsvillkor, arbetsorganisation och lönebildning. Ett av avsnitten i undersökningen handlade om hälsa och arbetssituation och det är svaren på några av frågorna i det avsnittet som analyseras i den här rapporten.

3 Det förbund som inte ingår är Sveriges Reservofficersförbund. Efter undersökningens genomförande har två av Saco-förbunden, Civilingenjörsförbundet och Ingenjörsförbundet, gemensamt bildat Sveriges Ingenjörer. Trots att fusionen mellan dessa förbund ännu inte var genomförd när dataunderlaget samlades in har respondenterna från dessa förbund förts samman till ett förbund. I den här rapporten avser därför benämningen Sveriges Ingenjörer egentligen medlemmar i Civilingenjörsförbundet och Ingenjörsförbundet.

Tabell 1 Beskrivning av dataunderlaget

	KVINNOR	MÄN	TOTALT
Åldersgrupp:			
26–29 år	11 %	8 %	10 %
30–34 år	15 %	13 %	14 %
35–39 år	14 %	14 %	14 %
40–44 år	14 %	12 %	13 %
45–49 år	12 %	14 %	12 %
50–54 år	12 %	14 %	13 %
55–59 år	12 %	15 %	14 %
60–64 år	10 %	10 %	10 %
Högsta avslutade utbildning:			
Grundskola/Gymnasium/Annat	3 %	8 %	5 %
Högskoleutbildning, högst 3 år	20 %	14 %	17 %
Högskoleutbildning, mer än 3 år	72 %	67 %	70 %
Forskarutbildning	5 %	11 %	8 %
Bostadsregion:			
Norra Sverige	17 %	16 %	16 %
Östra Sverige	44 %	44 %	44 %
Södra Sverige	39 %	40 %	40 %
Födelseplats:			
Sverige	92 %	92 %	92 %
Norden (exkl. Sverige)	3 %	2 %	3 %
Europa (exkl. Norden)	3 %	3 %	3 %
Utanför Europa	2 %	3 %	2 %
Antal svar	2 884	2 500	5 384

I det register som användes som urvalsram gick det dessvärre inte alltid att särskilja yrkesverksamma från ej yrkesverksamma medlemmar. Urvalet kom därför att göras ur en urvalsram om cirka 475 000 personer. Det fanns alltså en viss övertäckning i den urvalsram som användes. Ur den drogs ett obundet slumpmässigt urval om 10 065 medlemmar. Av dessa tillhörde 8 825 undersökningens målgrupp, det vill säga yrkesverksamma akademiker. 5 384 medlemmar besvarade enkäten, vilket ger en svarsfrekvens på cirka 61 procent. Svarsfrekvensen varierar dock mellan olika åldersgrupper. För att ta hänsyn till det har underlaget vägts med avseende på ålder i alla beräkningar. Inkomna enkäter från icke-yrkesverksamma medlemmar har inte bearbetats.

Resultaten presenteras dels deskriptivt i form av diagram som visar hur

stor andel av en grupp som avgivit ett visst svar, dels som resultat från regressionskvationer som skattats för att illustrera sambandet mellan en studerad variabel och övriga variabler i modellen. De olika modellerna i rapporten har skattats med hjälp av robust poissonregression på det sätt som beskrivs i Spiegelman & Hertzmark (2005) eller Lindquist⁴. Resultaten ges då i form av "relativa risker" (riskkvoter). En relativ risk visar risken för eller förekomsten av ett visst utfall för en grupp i förhållande till risken för eller förekomsten av samma utfall för en referensgrupp. Om exempelvis risken för ett utfall bland män är 0,5 och för kvinnor 0,4 så är den relativa risken dem emellan 1,25 ($0,5/0,4 = 1,25$). I exemplet är alltså risken för män att utsättas 25 procent högre än för kvinnor. I de fall den relativa risken är lika med 1 så är risken att utsättas lika stor för de två jämförda grupperna. Om riskkvoten i stället är större än 1 så är risken att drabbas större för den studerade gruppen än för referensgruppen. Man brukar då tala om en "överrisk". På motsvarande sätt är risken lägre för den studerade gruppen visavi referensgruppen om den relativa risken är mindre än 1. Detta brukar kallas för "underrisk".

4 Lindquists beskrivningar av metoden har hämtats från UCLA:s hemsida. Någon tidpunkt för publicering finns inte angiven. Se litteraturlistan för länkar.

4. Hot och våld i arbetslivet

I den enkätundersökning som ligger till grund för den här rapporten ställdes frågorna "Har du under de senaste två åren blivit utsatt för hot om våld i samband med din yrkesverksamhet?" och "Har du under de senaste två åren blivit utsatt för våld i samband med din yrkesverksamhet?". Till skillnad från flertalet andra studier inom området görs här alltså en åtskillnad mellan om man utsatts för hot om våld eller direkt våld. Resultaten visar att knappt tio procent av de svarande utsatts för hot om våld och drygt tre procent att de till och med utsatts för våld under den senaste tvåårsperioden.

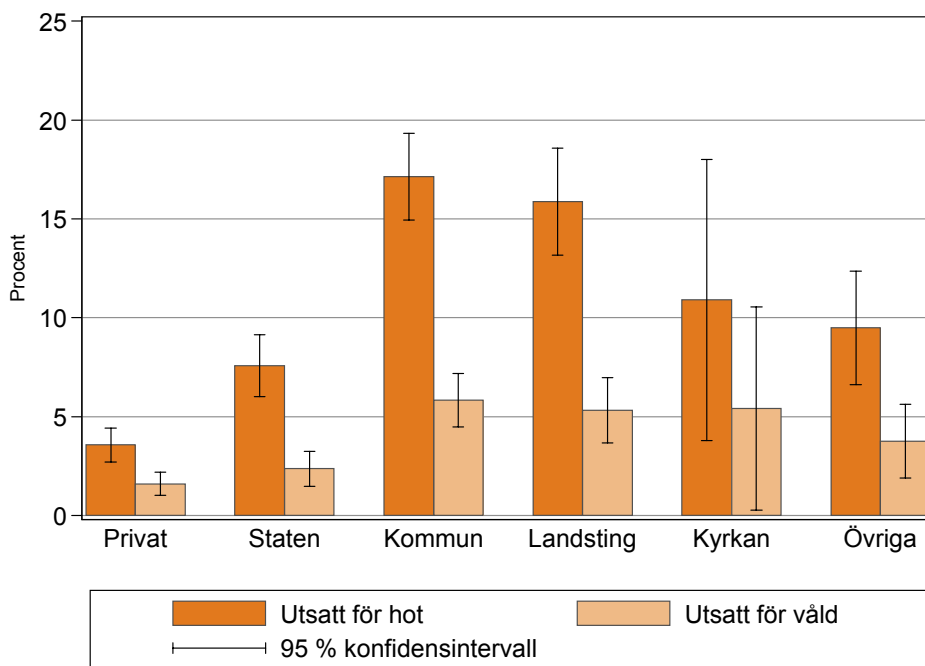
Figur 1 visar hur stor andel av de svarande som utsatts för hot om våld respektive våld inom olika arbetsmarknadssektorer. Hot om våld är klart vanligast inom kommuner och landsting. Ungefär 16–17 procent av de Sacoanslutna i dessa sektorer blev utsatta för hot om våld under den föregående tvåårsperioden. Den lägsta andelen som utsatts för hot om våld finns inom privat sektor. Här har 3,5 procent av de svarande uppgivit att de utsatts för hot om våld i samband med sin yrkesutövning under den aktuella perioden.

Kommuner och landsting har också högst andel av de anställda som utsatts för våld. Ungefär 5–6 procent av akademikerna inom kommuner och landsting drabbades av våld i samband med sin yrkesverksamhet under den aktuella tvåårsperioden. Andelen inom Svenska kyrkan som svarat att de utsatts för våld ligger också på den nivån, men på grund av att förhållandevis få personer i dataunderlaget arbetar inom kyrkan så är osäkerheten kring det resultatet relativt stor. I figuren syns det genom att konfidensintervallet för kyrkan är stort. Ju snävare ett konfidensintervall är desto säkrare är den punktskattning som omges av intervallet. Det stora konfidensintervallet för kyrkan gör att man inte kan utesluta att den faktiska andelen som utsatts för våld inom den sektorn ligger på samma nivå som för den statliga eller privata sektorn, det vill säga de sektorer där andelen som utsatts för våld är lägst.

Andelen som utsatts för hot och/eller våld inom den statliga sektorn är visserligen betydligt lägre än inom kommuner och landsting, men det finns enskilda akademikergrupper även i staten som är relativt hårt drabbade. Det gäller till exempel åklagare, anställda inom kriminalvården och tjänstemän på arbetsförmedlingar eller försäkringskassor (se till exempel Akademiker-

förbundet SSR, 2006 eller Brottsförebyggande rådet, 2005). Oavsett om man arbetar inom en sektor med en hög eller låg andel som utsatts för hot och/eller våld så är problemet lika stort för den som drabbas av det.

Figur 1 Andel som svarat att de utsatts för hot om våld respektive våld i sin yrkesutövning under den senaste tvåårsperioden fördelat på arbetsmarknadssektor

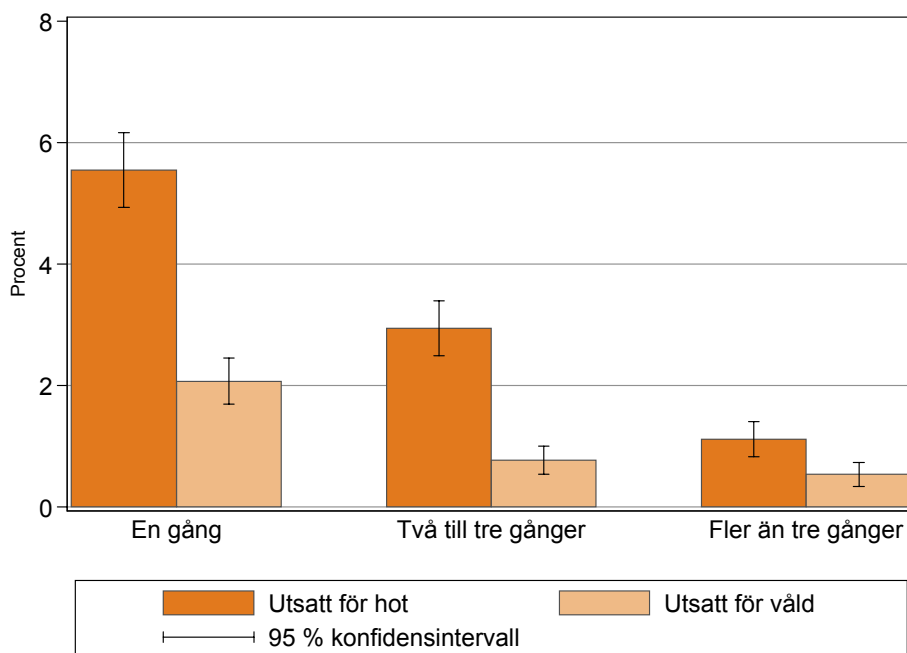

Som tidigare nämnts har knappt tio procent av de svarande uppgett att de utsatts för hot om våld i samband med sin yrkesutövning under de senaste två åren och drygt tre procent att de utsatts för våld. Omräknat till hela Saco innebär det att drygt 40 000 medlemmar utsatts för hot och ungefär 14 000 för våld under den aktuella tvåårsperioden. Eftersom många av de berörda personerna kan ha varit måltavla för hot och/eller våld vid mer än ett tillfälle, behöver bilden kompletteras med uppgift om hur många gånger en individ utsatts för att man ska få en bättre bild av omfattningen av problemet. Av den anledningen utformades svarsalternativen för dessa frågor i enkäten så att de respondenter som utsatts för hot om våld och/eller våld också kunde ange vid hur många tillfällen det skett. Resultaten av det illustreras i *Figur 2*.

Ungefär 43 procent av dem som utsatts för hot om våld under den aktuella tvåårsperioden uppgav att de hotats mer än en gång. Svarsalternativen var klassindelade ("ingen gång", "en gång", "två till tre gånger" och "mer än tre

gånger”). En försiktig beräkning, där alla som svarat att de utsatts för hot två till tre gånger antas ha gjort det två gånger samt att de som svarat att de hotats mer än tre gånger antas ha utsatts fyra gånger, ger resultatet att det utdelats ungefär 67 000 hot om våld riktade mot Sacos förbundsmedlemmar under perioden⁵. Det ger ett genomsnitt på ungefär 92 hot per kalenderdag.

Figur 2 Andel som svarat att de utsatts för hot om våld respektive våld i sin yrkesutövning under den senaste tvåårsperioden fördelat på antal tillfällen

Ungefär en tredjedel av de cirka 14 000 medlemmar som utsatts för våld har blivit det mer än en gång under den aktuella tvåårsperioden. Enligt samma försiktiga beräkningsprincip som använts för personer som utsatts för hot om våld ovan så har dessa 14 000 medlemmar, i sin yrkesutövning, utsatts för våld vid ungefär 24 000 tillfällen under en period av två år. Det innebär att det i genomsnitt sker cirka 33 våldshandlingar per kalenderdag som riktas mot Sacos förbundsmedlemmar i deras arbete.

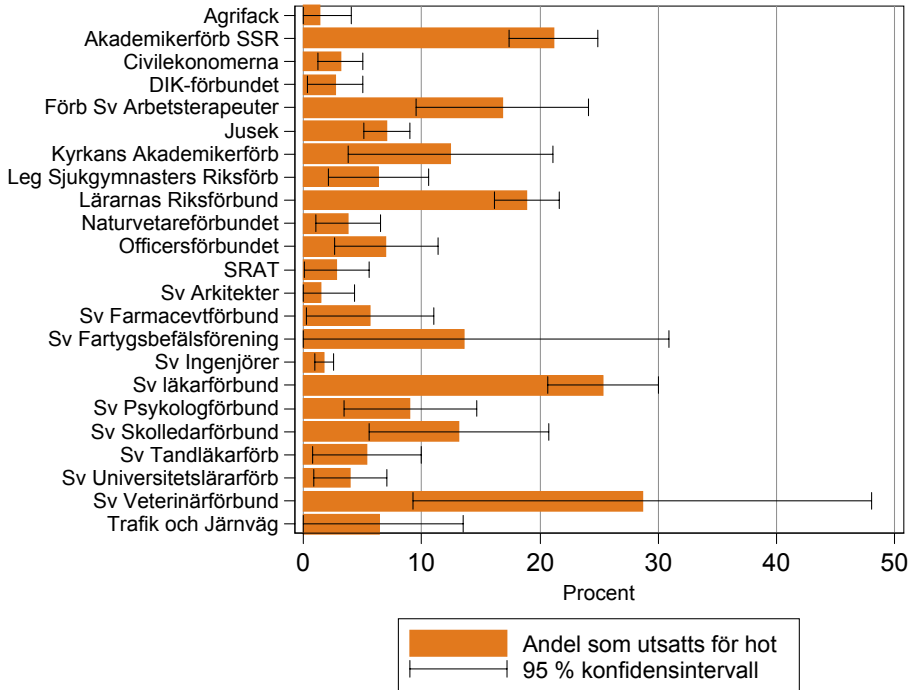
⁵ Denna försiktiga beräkningsprincip har genomgående använts då statistik om antalet förekomster av hot om våld eller våld redovisas i den här rapporten.

Akademiker som utsatts för hot om våld

Av *Figur 1* framgick att nästan var sjätte Saco-ansluten akademiker inom kommuner och landsting utsatts för hot om våld i sin yrkesutövning under den aktuella tvåårsperioden. Förekomsten av hot om våld varierar dock inte bara mellan olika sektorer på arbetsmarknaden. Det är också stor skillnad mellan olika yrkesgrupper. Detta framgår av *Figur 3* som redovisar andelen som utsatts för hot om våld inom de olika Saco-förbunden. Först och främst visar diagrammet att alla förbund har medlemmar som drabbats av hot om våld under den senaste tvåårsperioden. Bland vissa grupper, till exempel ingenjörer, arkitekter och agronomer/hortonomer, är förekomsten av hot om våld i arbetslivet relativt begränsad. I dessa grupper är det mindre än två procent av respondenterna som svarat att de utsatts för hot om våld de senaste två åren.

Den andra ytterligheten utgörs av Sveriges Veterinärförbund. Hela 28 procent av veterinärerna i enkäten svarade att de utsatts för hot om våld i sin yrkesverksamhet de senaste två åren. Veterinärförbundet är dock det minsta förbundet inom Saco, vilket gör att antalet svarande i enkäten är ganska litet. Det innebär att osäkerheten kring resultatet är stor, vilket illustreras i diagrammet genom att konfidensintervallet (den så kallade felmarginalen) är stort. Det gäller även resultatet för Sacos näst minsta förbund, Sveriges Fartygsbefälsförening. Även om resultatet för veterinärer i den här undersökningen är behäftat med en stor osäkerhet så finns det ändå uppmärksammade fall där veterinärer känt sig hotade. Det kan till exempel gälla besiktningsveterinärer på slakterier (se exempelvis Upsala Nya Tidning, 2007-10-04 och 2007-10-17).

Figur 3 Andel som svarat att de utsatts för hot om våld i sin yrkesutövning under den senaste tvåårsperioden fördelat på förbund

Läkare är en grupp som utsätts för hot om våld i hög utsträckning. Var fjärde medlem i Sveriges läkarförbund har svarat att de utsatts för hot om våld under den senaste tvåårsperioden. Bland medlemmarna i Akademikerförbundet SSR och Lärarnas Riksförbund har ungefär var femte utsatts för hot om våld. Nästan två tredjedelar av dem inom Saco som utsatts för hot om våld under den aktuella perioden är medlemmar i något av dessa tre förbund. Annorlunda uttryckt är närmare 26 000 av de drygt 40 000 Saco-anslutna som utsatts för hot om våld medlemmar i Sveriges läkarförbund, Akademikerförbundet SSR eller Lärarnas Riksförbund.

Tabell 2 visar resultatet från den regressionsmodell som skattats för att illustrera sambandet mellan att bli utsatt för hot om våld och andra faktorer från undersökningen. Resultaten visar att risken att bli utsatt för hot om våld minskar med stigande ålder eller, annorlunda uttryckt, att yngre akademiker är mer utsatta än äldre. Allt annat lika är risken att utsättas för hot om våld ungefär hälften så stor i åldersgrupperna över 55 år jämfört med referensgruppen 26–29-åringar. Sannolikt beror det till stor del på att äldre med tiden sökt sig till andra tjänster eller befordrats till mindre utsatta positioner. Givetvis

finns även andra tänkbara förklaringar som till exempel att äldre blivit bättre på att hantera eller undvika kritiska situationer, eller att de som uttalar hoten hyser mindre respekt för yngre personer.

Tabell 2 Relativa risker för att utsättas för hot om våld i samband med sin yrkesverksamhet för olika grupper

VARIABLER	RELATIV RISK	
Åldersgrupp:		
26–29 år (referens)	1	
30–34 år	1,1	-
35–39 år	0,9	-
40–44 år	0,6	***
45–49 år	0,8	-
50–54 år	0,6	***
55–59 år	0,4	***
60–64 år	0,5	***
Man (kvinna referens)	0,9	-
Födelseplats:		
Sverige (referens)	1	
Norden (exkl. Sverige)	1,4	-
Europa (exkl. Norden)	1,6	***
Utanför Europa	1,2	-
Utbildningsnivå:		
Grundskola/gymnasium/annat	0,7	-
Högskola, 3 år eller mindre	0,8	*
Högskola, mer än 3 år (referens)	1	
Forskarutbildning	0,7	*
Förbund:		
Agrifack	0,9	-
Akademikerförbundet SSR	9,0	***
Civilekonomerna	1,9	-
DIK	1,6	-
Förb Sv Arbetsterapeuter	9,1	***
Jusek	4,1	***
Kyrkans Akademikerförbund	4,7	***
Leg Sjukgymnasters Riksförbund	4,5	***
Lärarnas Riksförbund	7,1	***
Naturvetareförbundet	1,9	-
Officersförbundet	3,2	***
Sv Arkitekter	1,0	-
Sv Farmaceutförbund	3,6	**
Sv Fartygsbefälsförening	4,1	-
Sv Ingenjörer (referens)	1	
Sv Läkarförbund	11,8	***
Sv Psykologförbund	4,3	***
Sv Skolledarförbund	9,4	***
Sv Tandläkarförbund	3,0	**
Sv Universitetsläraryrkesförbund	2,4	*
Sv Veterinärförbund	9,0	***
Trafik & Järnväg	5,1	**
SRAT	0,6	-

Statistiskt säkerställt på:

*** 1 % signifikansnivå

** 5 % signifikansnivå

* 10 % signifikansnivå

- Ej signifikant

Tabell 2 forts.

VARIABLER	RELATIV RISK	
Arbetsmarknadssektor:		
Landsting	1,3	-
Primärkommun	1,8	***
Privat (referens)	1	
Stat	1,8	***
Övriga	1,7	**
Upplever arbetsmiljön som riskfri (i hög grad)	0,4	***
Haft allvarligare konflikter med någon i den närmaste ledningen de senaste 12 månaderna	1,8	***
Kan oftast/ganska ofta påverka upp läggningen av det egna arbetet	0,8	**
Har oftast/ganska ofta tillräckligt stort inflytande över beslut som gäller den egna avdelningen	1,3	***
Arbetar oftast/ganska ofta under oacceptabel tidspress	1,5	***
Känner vanligtvis viss/stark olust inför arbetsdagen	1,3	**
Antal individer/därav utsatta för hot om våld	4 728	449

Statistiskt säkerställt på:	
***	1 % signifikansnivå
**	5 % signifikansnivå
*	10 % signifikansnivå
-	Ej signifikant

När man rensat bort inflytandet från övriga variabler i modellen visar det sig att kvinnor och män utsätts för hot om våld i lika hög utsträckning. De köns-mässiga skillnader som ändå kan skönjas beträffande hot om våld i undersökningen beror alltså på andra saker, som att kvinnor är överrepresenterade i utsatta yrkesgrupper, till exempel lärare och socialsekreterare. Akademiker födda i ett europeiskt land utanför Norden blir utsatta för hot om våld i högre utsträckning än svenskfödda.

Den viktigaste förklaringsfaktorn till att risken för att utsättas för hot om våld varierar mellan olika individer är skillnader i yrkestillhörighet. I modellen approximeras det med hjälp av förbundstillhörigheten⁶. Som framgår av såväl *Figur 3* som *Tabell 2* är det stora skillnader mellan olika förbund. Medlemmarna i sex förbund är mer drabbade av hot om våld än övriga. Det gäller Akademikerförbundet SSR, Förbundet Sveriges Arbetsterapeuter, Lärarnas Riksförbund, Sveriges läkarförbund, Sveriges Skolledarförbund, och Sveriges Veterinärförbund. Punktskattningarna för dessa förbund ger vid handen att de yrkesgrupper de företräder löper cirka 7–12 gånger högre risk att utsättas för

6 En nackdel med att använda förbundstillhörigheten som approximation för yrke är att det inom ett förbund mycket väl kan finnas yrkesgrupper som är relativt hårt drabbade av hot och våld som döljs av att övriga grupper i förbundet löper en låg risk att drabbas. Det gäller inte minst åklagare som "försvinner" bland övriga grupper inom Jusek, eftersom det inte går att särskilja den gruppen i dataunderlaget.

hot om våld i samband med sin tjänsteutövning än referensgruppen ingenjörer. Även om de uppmätta punktskattningarna för de sex mest utsatta förbunden varierar en del är skillnaden mellan dem inte statistiskt säkerställd. Det går därför inte att säga vilken yrkesgrupp/vilket förbund som är mest utsatt för hot om våld.

I likhet med det som illustrerades i *Figur 1* är risken att utsättas för hot om våld mindre inom privat sektor jämfört med övriga sektorer på arbetsmarknaden. I övrigt finns inga statistiskt säkerställda skillnader mellan sektorerna. När man tagit hänsyn till skillnader mellan olika individer avseende övriga variabler i modellen (ålder, kön, förbund etcetera), försvinner alltså de skillnader mellan kommuner och landsting å ena sidan och staten å den andra som visas i *Figur 1*. Den höga andelen av personer som drabbats av hot om våld inom kommuner och landsting som redovisas i figuren beror på att flera hårt utsatta yrkesgrupper, till exempel läkare och lärare, är starkt förknippade med dessa sektorer. I regressionsmodellen fångas det upp av förbundsvariablerna i stället. Det gör att inflytandet av skillnader i yrkesstrukturen mellan de olika sektorerna kraftigt reduceras. Eftersom de hot som uttalas mot exempelvis landstingsanställda Saco-medlemmar i stor utsträckning drabbar läkare och arbetsterapeuter visas detta genom höga riskkvoter för Sveriges läkarförbund och Förbundet Sveriges Arbetsterapeuter. Övriga grupper inom landstingen är inte lika hårt drabbade varför riskkvoten för arbetsmarknadssektorn landsting blir lägre. Nu spelar det egentligen ingen roll om hoten förklaras av yrkesstrukturen eller av den sektor man arbetar inom, eftersom det i båda fallen är arbetsgivaren (landstingen i det här exemplet) som är skyldig att motverka uppkomsten av hot eller våld som riktas mot personalen. Det kan bland annat göras genom att följa den föreskrift om hot och våld i arbetsmiljön som Arbetarskyddsstyrelsen (1993) tagit fram och som numera ingår i Arbetsmiljöverkets författningssamling.

De som uppgivit att de i hög grad upplever arbetsmiljön som riskfri har utsatts för hot om våld i betydligt lägre utsträckning än övriga. Det finns givetvis många fler potentiella arbetsmiljörisker än hot om våld, men resultatet måste ändå betraktas som väntat eftersom personer som arbetar i yrken där hot om våld är relativt vanligt förkommande sannolikt inte beskrivit sin arbetsmiljö som riskfri.

Akademiker som "oftast" eller "ganska ofta" kan påverka uppläggningsen av det egna arbetet har blivit utsatta för hot om våld i lägre utsträckning än övriga. Att själv kunna påverka uppläggningsen av arbetet innebär bland annat att man kan gardera och förebereda sig inför situationer som på förhand bedöms som riskfyllda, till exempel genom att se till att man inte är ensam med patienter/klienter som kan anses vara våldsbenägna. Däremot har per-

soner som svarat att de oftast eller ganska ofta har tillräckligt stort inflytande över beslut som gäller den egna avdelningen utsatts för hot om våld i högre utsträckning än andra.

De som oftast eller ganska ofta arbetar under oacceptabel tidspress utsätts för hot om våld i högre utsträckning än andra. Ett skäl till det kan vara att tidspressen gör att man kanske inte alltid följer de riktlinjer eller säkerhetsrutiner som finns.

Akademiker som utsatts för våld

Som redan nämnts har drygt tre procent av dem som svarat på enkäten uppgivit att de utsatts för våld i samband med sin yrkesutövning under den aktuella tvåårsperioden och att det, omräknat till hela populationen, motsvarar ca 14 000 personer. I likhet med situationen för hot om våld så är ungefär två tredjedelar av alla Saco-anslutna som utsätts för våld i arbetslivet medlemmar i Akademikerförbundet SSR, Lärarnas Riksförbund eller Sveriges läkarförbund. Det kan jämföras med att de tre förbunden organiserar mindre än 30 procent av de yrkesverksamma medlemmarna inom Saco. Även när man studerar antal våldshandlingar som drabbat medlemmarna under tvåårsperioden dominerar dessa tre förbund. Lågt räknat har Sacos förbundsmedlemmar drabbats av våldshandlingar vid 24 000 tillfällen under den aktuella perioden och även i det här fallet har medlemmarna i Akademikerförbundet SSR, Lärarnas Riksförbund och Sveriges läkarförbund råkat ut för ungefär två tredjedelar av dem.

Ser man i stället till hur stor andel av medlemmarna i de olika förbunden som svarat att de drabbats av våld i arbetslivet under de senaste två åren ligger, förutom de tre ovan nämnda, även Förbundet Sveriges Arbetsterapeuter, Kyrkans Akademikerförbund, Legitimerade Sjukgymnasters Riksförbund och Sveriges Skolledarförbund högt. Mellan fem och tio procent av respondenterna från dessa sju förbund har svarat att de utsatts för våld de senaste två åren. Skolan och hälso- och sjukvården är alltså verksamheter där våld mot akademiker är mer vanligt förekommande än på många andra håll.

Samma modell som skattades för att illustrera sambandet mellan hot om våld och andra faktorer (se Tabell 2) har också anpassats för att beräkna olika gruppers relativa risk att utsättas för våld i arbetslivet. Resultatet redovisas i Tabell 3. I det här sammanhanget bör det också påpekas att det för många förbund endast är någon eller några enstaka respondenter som svarat att de utsatts för våld i samband med sin yrkesutövning. Bland medlemmarna i Agrifack, SRAT, Sveriges Arkitekter och Sveriges Farmaceutförbund har

ingen av dem som svarat på enkäten utsatts för våld i arbetslivet under två-årsperioden. För att modellen ska kunna skattas ordentligt har förbund där ingen eller ett fåtal av respondenterna svarat att de utsatts för våld slagits ihop till en grupp.

Tabell 3 Relativa risker för att utsättas för våld i samband med sin yrkesverksamhet för olika grupper

VARIABLER	RELATIV RISK	
Åldersgrupp:		
26–29 år (referens)	1	
30–34 år	1,0	-
35–39 år	0,6	-
40–44 år	0,5	**
45–49 år	0,6	*
50–54 år	0,5	**
55–59 år	0,6	*
60–64 år	0,3	***
Man (kvinna referens)	1,0	-
Födelseplats:		
Sverige (referens)	1	
Norden (exkl. Sverige)	1,0	-
Europa (exkl. Norden)	1,5	-
Utanför Europa	1,3	-
Utbildningsnivå:		
Grundskola/gymnasium/annat	1,3	-
Högskola, 3 år eller mindre	1,1	-
Högskola, mer än 3 år (referens)	1	
Forskarutbildning	0,9	-
Förbund:		
Akademikerförbundet SSR	12,1	***
Civilekonomerna	2,8	-
Förb Sv Arbetsterapeuter	15,9	***
Jusek	3,9	**
Kyrkans Akademikerförbund	11,8	***
Leg Sjukgymnasters Riksförbund	20,8	***
Lärarnas Riksförbund	14,8	***
Officersförbundet	3,7	-
Sv Ingenjörer (referens)	1	
Sv Läkarförbund	25,0	***
Sv Psykologförbund	5,4	**
Sv Skolledarförbund	13,9	***
Sv Veterinärförbund	11,1	***
Övriga förbund	1,2	-

Statistiskt säkerställt på:

*** 1 % signifikansnivå

** 5 % signifikansnivå

* 10 % signifikansnivå

- Ej signifikant

Tabell 3 forts.

VARIABLER	RELATIV RISK	
Arbetsmarknadssektor:		
Landsting	0,6	-
Primärkommun	1,0	-
Privat (referens)	1	
Stat	1,3	-
Övriga	1,2	-
Upplever arbetsmiljön som riskfri (i hög grad)	0,3	***
Haft allvarigare konflikter med någon i den närmaste ledningen de senaste 12 månaderna	2,0	***
Kan oftast/ganska ofta påverka upplägningen av det egna arbetet	0,8	-
Har oftast/ganska ofta tillräckligt stort inflytande över beslut som gäller den egna avdelningen	0,9	-
Arbetar oftast/ganska ofta under oacceptabel tidspress	1,5	***
Känner vanligtvis viss/stark olust inför arbetsdagen	1,2	-
Antal individer/därav utsatta för våld	4 738	166

Statistiskt säkerställt på:

*** 1 % signifikansnivå

** 5 % signifikansnivå

* 10 % signifikansnivå

- Ej signifikant

Av tabellen framgår att det framför allt är skillnader i yrke (här illustrerat med förbundstillhörighet) och ålder som påverkar risken att drabbas av våld i sin yrkesutövning. Allt annat lika är risken att drabbas av våld i arbetet 40–50 procent lägre i åldersgrupperna mellan 40 och 59 år jämfört med referensgruppen 26–29-åringar. Skillnaden mellan åldersgrupperna 45–49 år respektive 55–59 år och 26–29-åringarna är visserligen inte statistiskt säkerställd med fem procents signifikansnivå, men gott och väl på tioprocentnivån. I åldersgruppen 60–64 år är risken att utsättas för våld cirka 70 procent lägre jämfört med 26–29-åringarna.

Resultaten från regressionsanalysen visar också de stora skillnaderna i risken att drabbas av våld i arbetslivet som finns mellan olika yrkesgrupper, här approximerat med förbundstillhörigheten. Resultaten ger vid handen att en läkare löper 25 gånger, och en sjukgymnast drygt 20 gånger, högre risk att utsättas för våld jämfört med en ingenjör. Andra grupper som till exempel arbetsterapeuter, lärare och skolledare drabbas av våld i mellan 12 och 16 gånger högre utsträckning än ingenjörer.

Ett par saker är dock värda att beakta i det här sammanhanget. För det första förklaras de höga relativa risktalen för dessa grupper delvis av att risken för en ingenjör att utsättas för våld i arbetslivet är mycket låg. För det

andra finns en betydande osäkerhet om nivån på de relativa riskerna för dessa grupper. Exempelvis är skillnaden mellan redovisade riskkvoten för Läkareförbundet (25,0) och den för Akademikerförbundet SSR (12,1) inte statistiskt säkerställd.

Har hoten och våldet ökat?

Saco, tillsammans med dåvarande Arbetsmiljööinstitutet, genomförde en motsvarande undersökning om akademikers arbetsvillkor 1992. I den svarade elva procent att de utsatts för hot om våld eller våld under de senaste två åren, vilket inte är signifikant skilt från de drygt tio procent som gav det svaret i 2006 års undersökning⁷. Andelen Saco-anslutna som utsatts för hot eller våld i samband med sin yrkesutövning ligger alltså på samma nivå 1992 som 2006. I de föregående avsnitten konstaterades att risken för att drabbas av hot eller våld i hög grad beror på vilket yrke man har. Mellan de två undersökningstillfällena 1992 och början av 2006 har antalet yrkesverksamma förbundsmedlemmar inom Saco ökat med ungefär 50 procent. Medlemsutvecklingen har dock varierat kraftigt mellan förbunden. Några förbund har mer än fördubblat antalet yrkesverksamma medlemmar medan andra till och med har minskat under perioden. Det gör att yrkesstrukturen bland Saco-förbundens medlemmar ändrats markant mellan 1992 och 2006. Att andelen medlemmar som drabbats av hot om våld eller rentav våld inte ökat under den här perioden skulle därför mycket väl kunna bero på att förbunden haft en starkare medlemsutveckling bland yrkesgrupper där risken för att råka ut för hot eller våld är låg. För att utröna om så var fallet genomfördes en standardvägning för att jämföra resultaten från 1992 respektive 2006 års undersökningar då inflytandet av skillnader i medlemsutveckling mellan förbunden rensats bort. Inte heller resultatet från standardvägningen tyder på att andelen medlemmar som drabbats av hot eller våld under den föregående tvåårsperioden ändrats mellan 1992 och 2006.

Visserligen är *andelen* av Saco-förbundens medlemmar som utsatts för hot om våld eller våld oförändrad mellan de två undersökningstillfällena, men eftersom *antalet* yrkesverksamma medlemmar ökat med ungefär 50 procent mellan 1992 och 2006 så har antalet medlemmar som utsatts för hot eller våld ökat i motsvarande grad.

7 Det har tidigare redovisats att knappt tio procent utsatts för hot om våld och tre procent för våld. Eftersom merparten av dem som utsatts för våld även drabbats av hot om våld blir det totalt drygt tio procent som utsatts för hot eller våld.

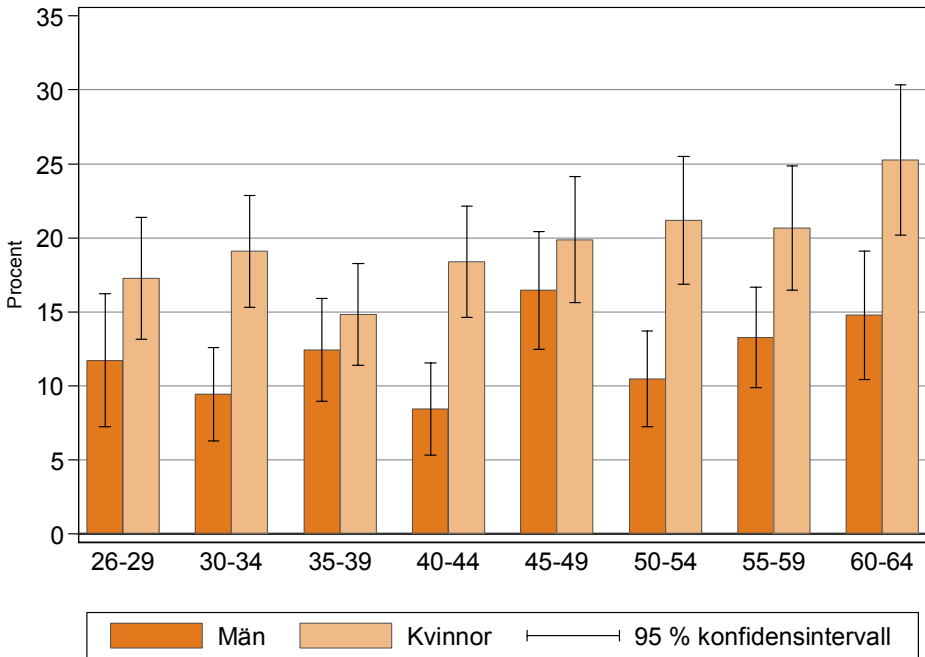
Att andelen akademiker som utsatts för hot om våld eller våld inte förändrats innebär dock inte att den är oförändrad för alla akademikergrupper. Det kan mycket väl ha skett förändringar för olika yrkesgrupper. Det går heller inte att utläsa om hoten eller våldet blivit grövre jämfört med 1992 eller om användandet av våld ökat mellan mättidpunkterna.

Andelen akademiker som råkat ut för hot om våld eller våld är alltså densamma 1992 och 2006. De båda undersökningarna säger dock ingenting om hur situationen varit mellan 1992 och 2006. För att få en uppfattning om det är man hänvisad till andra undersökningar. En sådan är SCB:s undersökning av levnadsförhållanden (ULF). I den har man sedan 1982–83 regelbundet ställt frågan om man blivit utsatt för våld eller hot i sitt arbete eller i samband med tjänsteutövning under en ettårsperiod. För gruppen ”högre tjänstemän”⁸ visar resultaten att inga statistiskt säkerställda förändringar av andelen som blivit utsatt för hot eller våld i yrket ägt rum sedan mitten av 1980-talet. Även resultaten från ULF tyder alltså på att andelen akademiker som drabbats av hot eller våld i arbetslivet varit oförändrad under ganska lång tid.

Även om andelen akademiker som utsatts för hot eller till och med för våld inte har förändrats under de senaste åren så kan akademikerna ändå uppleva att risken för detta har ökat. För att undersöka det ställdes frågan ”Upplever du att risken att bli utsatt för hot och våld i samband med din yrkesutövning har ökat de senaste två åren?”. Ungefär 16 procent svarade ja på den frågan. En jämförelse mellan könen visar att 20 procent av kvinnorna upplever att risken för hot och våld har ökat, vilket kan jämföras med 12 procent av männen i undersökningen.

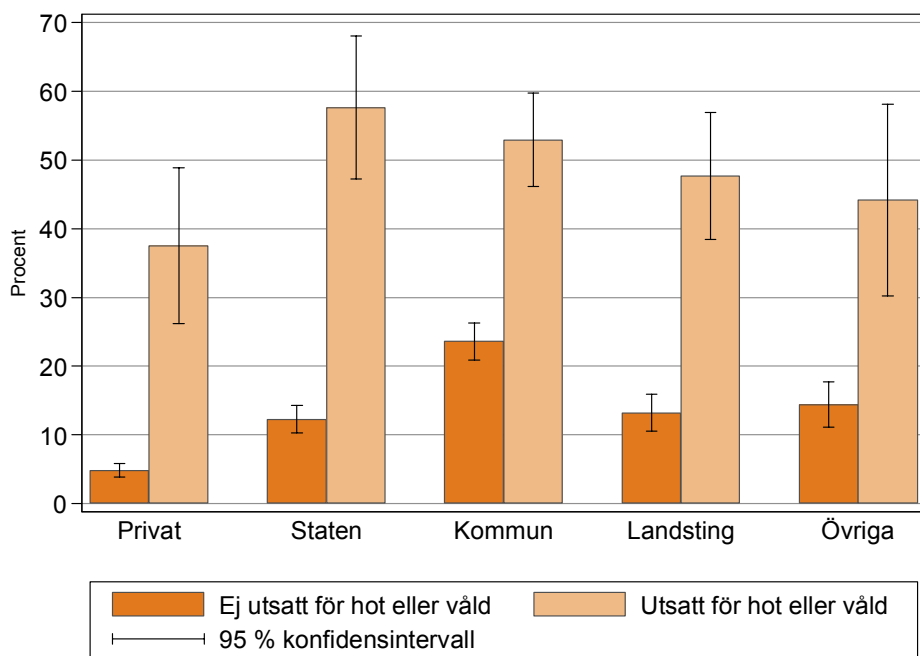
8 I den socioekonomiska indelning som SCB använder definieras ”högre tjänstemän” som personer med yrken som normalt kräver minst sex års utbildning efter grundskola.

Figur 4 Andel som upplever att risken för hot och våld i samband med sin yrkesutövning har ökat de senaste två åren fördelat på ålder och kön

Det är alltså vanligare att kvinnor upplever en ökad risk för hot och våld än att män gör det. Av *Figur 4* framgår att skillnaden är särskilt tydlig i de äldsta åldersgrupperna. En återspeglning av att det i stor utsträckning är kvinnor som anser att risken för hot och våld ökat finns i det faktum att den åsikten är vanligast i den kvinnodominerade kommunala sektorn. Nästan 30 procent av Saco-förbundens medlemmar i kommunerna anser att risken för hot och våld i tjänsten har ökat under den senaste tvåårsperioden. För privat sektor är motsvarande andel 6 procent.

Figur 5 Andel som upplever att risken för hot och våld i samband med sin yrkesutövning har ökat de senaste två åren fördelat på arbetsmarknadssektor och om man utsatts för hot/våld eller ej

Den grupp som framför allt anser att risken för hot och våld i arbetslivet ökat utgörs, föga överraskande, av dem som själva drabbats. Drygt hälften av dem som svarat att de upplever att risken för att utsättas för hot eller våld i samband med sin yrkesutövning har ökat, har också uppgivit att de utsatts för det under samma period. Det kan jämföras med tolv procent bland dem som inte drabbats. Av *Figur 5* framgår att den åsiktsskillnaden mellan dem som drabbats respektive inte drabbats av hot eller våld är stor inom alla sektorer på arbetsmarknaden.

Förebyggande åtgärder

Den 1 juli 1993 trädde Arbetsmiljöverkets (då Arbetarskyddsstyrelsens) föreskrifter om hot och våld i arbetsmiljön i kraft. Reglerna, som gäller alla arbetsplatser där det finns risk för hot och våld, kan delas in i riskförebyggande respektive uppföljande åtgärder. Bland de riskförebyggande åtgärderna kan nämnas:

- Arbetsgivaren ska utreda riskerna för hot och våld och vidta de åtgärder som kan behövas.
- Arbetet ska ordnas så att riskerna för hot och våld så långt som möjligt förebyggs.
- Arbetstagarna ska ha tillräcklig utbildning och information och få tillräckliga instruktioner för att kunna utföra arbetet säkert och med tillfredsställande trygghet.
- Vid arbete där det finns risk för återkommande hot om våld eller våld ska arbetstagarna få särskilt stöd och handledning.
- Arbetsplatser ska placeras, utformas och utrustas så att risk för hot om våld eller våld så långt som det är möjligt förebyggs.
- Arbetstagarna ska kunna kalla på snabb hjälp.
- Innebär en arbetsuppgift påtaglig risk för hot om våld eller våld får den inte utföras som ensamarbete.

Det är arbetsgivaren som ansvarar för säkerheten på arbetsplatsen och som ska se till att ovanstående punkter efterlevs. Arbetsgivaren måste alltså försöka ta reda på vilka risker som kan finnas och sedan vidta åtgärder för att förebygga dem⁹. Arbetet bör ske i samverkan med lokala fackliga organisationer och skyddsombud.

För att få en uppfattning om i vilken utsträckning ett förebyggande arbete mot hot och våld förekommer på akademikernas arbetsplatser ställdes frågan "Har din arbetsgivare vidtagit åtgärder för att förebygga eventuella våldshandlingar på din arbetsplats?". Ungefär en fjärdedel av de svarande har uppgivit att arbetsgivaren vidtagit sådana åtgärder och ungefär en femtedel svarade "Nej", det vill säga att några förebyggande insatser mot hot och våld inte genomförts. Det vanligaste svaret, som lämnades av en tredjedel av respondenterna, var dock att det inte var relevant med förebyggande åtgärder. Den resterande femtedelen svarade att de var osäkra eller att de inte visste om

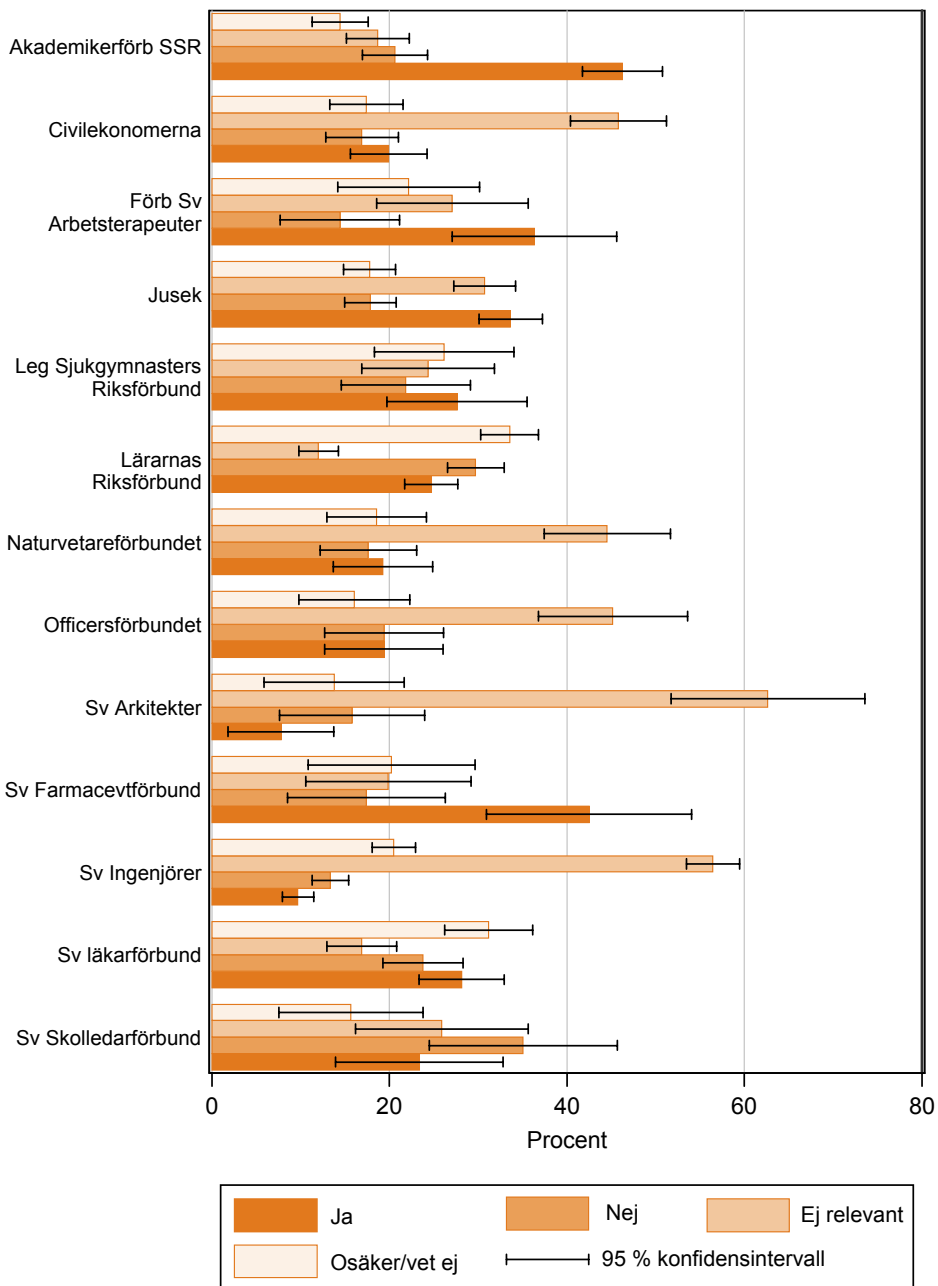
9 Mer information om vad det innebär finns i Arbetarskyddsstyrelsen (1993) och Akademikerförbundet SSR (2004a).

sådana åtgärder vidtagits. Arbetsmiljöverkets föreskrifter om hot och våld i arbetslivet gäller bara arbetsplatser där det finns risk för detta. På många arbetsplatser är risken mycket liten varför det inte heller är särskilt konstigt att så pass många akademiker svarat att några preventiva insatser mot våldshandlingar inte genomförts eller inte är relevanta på deras arbetsplatser. Det är dock inte säkert att alla som svarat "Nej" på den här frågan verkligen jobbar på arbetsplatser där det inte behövs några förebyggande åtgärder mot våld som riktas mot personalen.

Av *Figur 6* framgår hur respondenterna från 13 av undersökningens 23 förbund svarat på frågan om arbetsgivaren vidtagit några förebyggande åtgärder mot våldshandlingar på arbetsplatsen. Det är framför allt medlemmarna i Akademikerförbundet SSR och Sveriges Farmaceutförbund som svarat att deras arbetsgivare genomfört preventiva insatser av det här slaget. Akademikerförbundet SSR var ett av de förbund vars medlemmar var mest utsatta för såväl hot om våld som våld. Därför är det naturligt att man på arbetsplatser med de yrkesgrupper förbundet företräder genomfört åtgärder som syftar till att förebygga våldshandlingar mot de anställda. För medlemmarna i Sveriges Farmaceutförbund är situationen en annan. En relativt liten del, ungefär fyra procent, av respondenterna från förbundet svarade att de drabbats av hot om våld under den senaste tvåårsperioden och ingen av de svarande hade utsatts för våld under den perioden. Däremot har 42 procent svarat att det vidtagits åtgärder för att förebygga eventuella våldshandlingar på arbetsplatsen. En stor del av Farmaceutförbundets medlemmar arbetar på apoteken runt om i landet. Där hanteras såväl kontanter som en del åtråvärda läkemedel och det händer emellanåt att apotek utsätts för rån. Därför är det rimligt att förebyggande åtgärder vidtagits.

Inom flera förbund är det vanligaste svaret att det inte är relevant med preventiva insatser mot eventuella våldshandlingar. Det gäller Civilekonomerna, Naturvetareförbundet, Officersförbundet, Sveriges Arkitekter och Sveriges Ingenjörer. Enligt *Tabell 2* och *Tabell 3* är risken att utsättas för hot eller våld i samband med sin yrkesutövning också relativt låg bland medlemmarna i dessa förbund.

Figur 6 Fördelning av svaren på frågan "Har din arbetsgivare vidtagit åtgärder för att förebygga eventuella våldshandlingar på din arbetsplats?" bland medlemmarna i 13 Saco-förbund

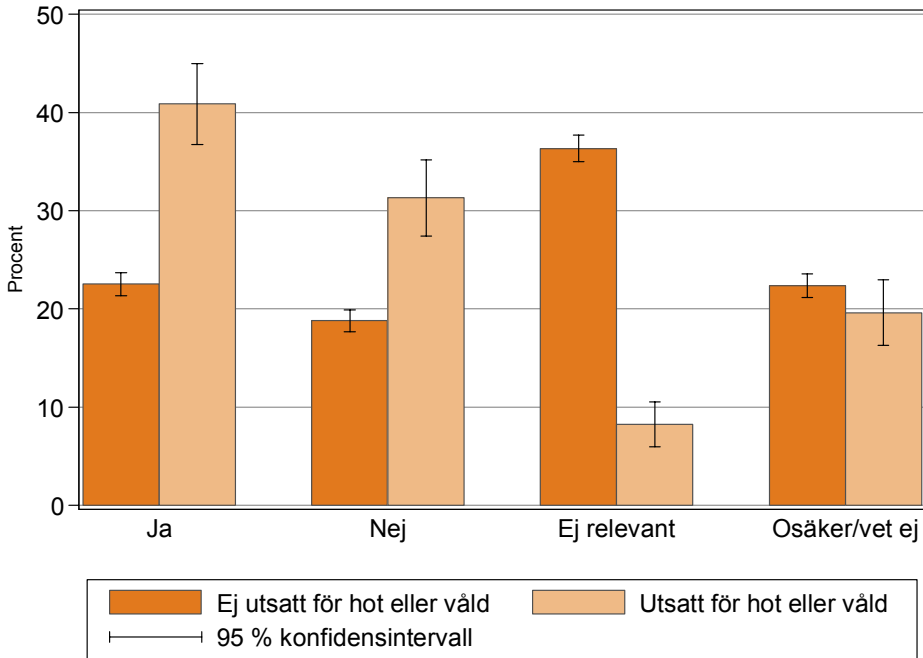

Arbetsmiljöverkets föreskrifter lägger ansvaret för de förebyggande åtgärderna mot hot och våld på arbetsgivaren. Där det finns risk för hot och våld ska arbetstagarna ha tillräcklig utbildning och information och få tillräckliga instruktioner för att kunna utföra arbetet säkert, de ska till exempel kunna kalla på snabb hjälp vid vålds- eller hotsituationer. Personalen måste alltså veta vilka rutiner som gäller och hur den ska agera i en kritisk situation. Mot den bakgrunden är det anmärkningsvärt att de två förbund med högst andel som svarat att de är osäkra eller inte vet om arbetsgivaren vidtagit några åtgärder för att förebygga våldshandlingar också är två av de förbund vars medlemmar är mest drabbade av både hot och våldshandlingar, det vill säga Lärarnas Riksförbund och Sveriges läkarförbund. I båda förbunden har ungefär en tredjedel av de svarande uppgivit att de inte vet eller är osäkra på om arbetsgivaren vidtagit några förebyggande insatser mot eventuella våldshandlingar. Dessutom har 30 respektive 24 procent av respondenterna från Lärarnas Riksförbund respektive Läkarförbundet svarat att några förebyggande åtgärder mot våldshandlingar inte vidtagits. Sammantaget gör det att majoriteten av de medlemmar i dessa förbund som svarat på enkäten uppgivit att förebyggande åtgärder inte vidtagits eller att de inte vet/är osäkra på om det gjorts.

Att en stor del av medlemmarna, även inom yrken där hot och våld förekommer i relativt hög utsträckning, uppgivit att arbetsgivaren inte genomfört några förebyggande insatser mot våld eller att de inte vet om det gjorts behöver inte innebära att arbetsgivarna brustit i sitt ansvar om detta. Risken att utsättas för hot eller våld kan skilja sig markant mellan olika grupper inom ett förbund. En läkare på en psykiatrisk klinik löper sannolikt större risk att drabbas än en obducent. Lärarnas Riksförbunds (2006) egen arbetsmiljöundersökning avseende 2005 visar att hot och våld som riktats mot medlemmarna är vanligare inom grundskolan än gymnasieskolan och verkar inte förekomma alls inom vuxenutbildningen.

Personer som utsatts för hot om våld eller våld bör rimligtvis i hög utsträckning finnas i grupper som löper förhållandevis stor risk att utsättas för det. För att få en bättre bild av i vilken utsträckning förebyggande åtgärder mot eventuella våldshandlingar genomförts på områden där de borde ha satts in, kan man därför studera hur personer som utsatts för hot eller våld svarat på frågan om förebyggande åtgärder. Resultaten av detta visas i *Figur 7*.

Figur 7 Fördelning av svaren på frågan "Har din arbetsgivare vidtagit åtgärder för att förebygga eventuella våldshandlingar på din arbetsplats?" för personer som utsatts respektive inte utsatts för hot eller våld

Som väntat är andelen som svarat att förebyggande åtgärder mot eventuella våldshandlingar vidtagits på arbetsplatsen större bland dem som utsatts för hot eller våld jämfört med dem som inte har det. Det återspeglar det faktum att preventiva insatser mot våldshandlingar är vanligare på arbetsplatser där risken för hot eller våld mot personalen är relativt hög jämfört med de där risken är låg. Lite drygt 40 procent av dem som drabbats av hot eller våld under den föregående tvåårsperioden har svarat att de jobbar på arbetsplatser där förebyggande åtgärder mot våldshandlingar vidtagits. Det innebär samtidigt att nästan 60 procent av de drabbade arbetar där förebyggande insatser inte genomförts eller där de inte vet eller är osäkra på om sådana åtgärder vidtagits. En knapp tredjedel av dem som utsatts för hot eller våld har uttryckligen svarat att några förebyggande insatser mot våldshandlingar inte genomförts. Resultaten tyder på att många arbetsgivare inte uppfyller de krav på förebyggande åtgärder mot hot och våld som ställs i Arbetsmiljöverkets föreskrifter (AFS 1993:2).

Som tidigare nämnts gäller ungefär två tredjedelar av de hot eller våldshandlingar som riktats mot Saco-anslutna akademiker medlemmar i Akademikerförbundet SSR, Lärarnas Riksförbund eller Sveriges läkarförbund.

Bland medlemmarna i LR eller Läkarförbundet har ungefär en tredjedel av dem som utsatts för hot eller våld svarat att förebyggande åtgärder genomförts på arbetsplatsen och en tredjedel att sådana åtgärder inte genomförts. För medlemmarna i Akademikerförbundet SSR är situationen en annan. Här har ungefär två tredjedelar av dem som utsatts för hot eller våld under den föregående tvåårsperioden svarat att preventiva insatser mot våldshandlingar genomförts på arbetsplatsen. En undersökning om hot och våld bland socialsekreterare som genomförts av Akademikerförbundet SSR (2004b) bekräftar bilden av att medlemmarna i förbundet ofta finns på arbetsplatser där åtgärder för att förebygga hot och våld genomförts. Bland annat visar undersökningen att 86 procent av socialsekreterarna anser sig ha bra kunskaper som hur de ska agera vid problemsituationer och att 60 procent av dem anser att arbetsplatsen utformats så att risken för hot och våld minskar. Även om förebyggande åtgärder vidtagits i högre utsträckning bland socialsekreterare jämfört med många andra akademikergrupper så finns det fortfarande utrymme för förbättringar för den gruppen. En tillsyn av socialsekreterarnas arbetsmiljö som genomfördes av Arbetsmiljöverket (2007b) avseende åren 2005–2006 visar att det på många håll fortfarande finns brister i det förebyggande arbetet mot hot och våld. Sammanlagt ställde Arbetsmiljöverket 1 384 krav på förbättringar i arbetsmiljön för socialsekreterare i de 97 kommuner som inspekterades. Av dessa krav gällde 718 insatser mot hot och våld.

Stöd till dem som drabbats av hot eller våld

Den andra delen av Arbetsmiljöverkets föreskrifter om hot och våld i arbetsmiljön gäller uppföljande åtgärder med mera. Här finns två paragrafer som stadgar:

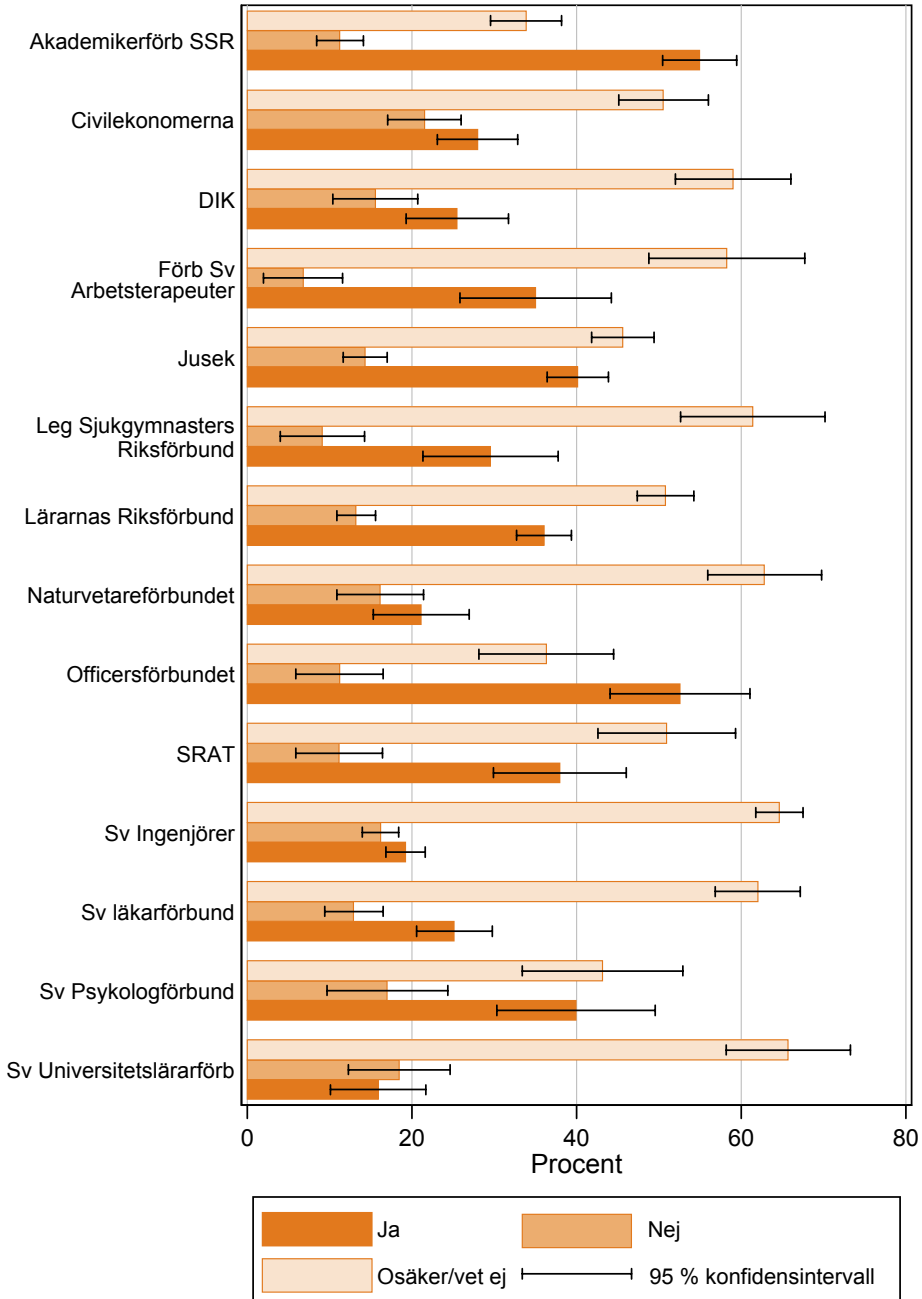
- Alla tillbud och händelser ska utredas och dokumenteras.
- Arbetstagare som utsatts för våld eller hot ska snabbt kunna få hjälp och stöd. Arbetsgivaren ska ha särskilda rutiner för detta.

I föreskrifterna står bland annat att ”Den som fått ett bra omhändertagande och möjlighet att bearbeta upplevelserna är också mycket bättre förberedd vid liknande händelser i framtiden” (AFS 1993:2, s. 5). Omhändertagandet ska vara såväl medicinskt som psykologiskt. På arbetsplatserna ska det finnas en förberedd organisation för att ta hand om den som utsatts.

För att se hur detta efterlevs i praktiken ställdes frågan ”Har din arbetsgivare rutiner för att ta hand om den som blivit utsatt för eventuella vålds-

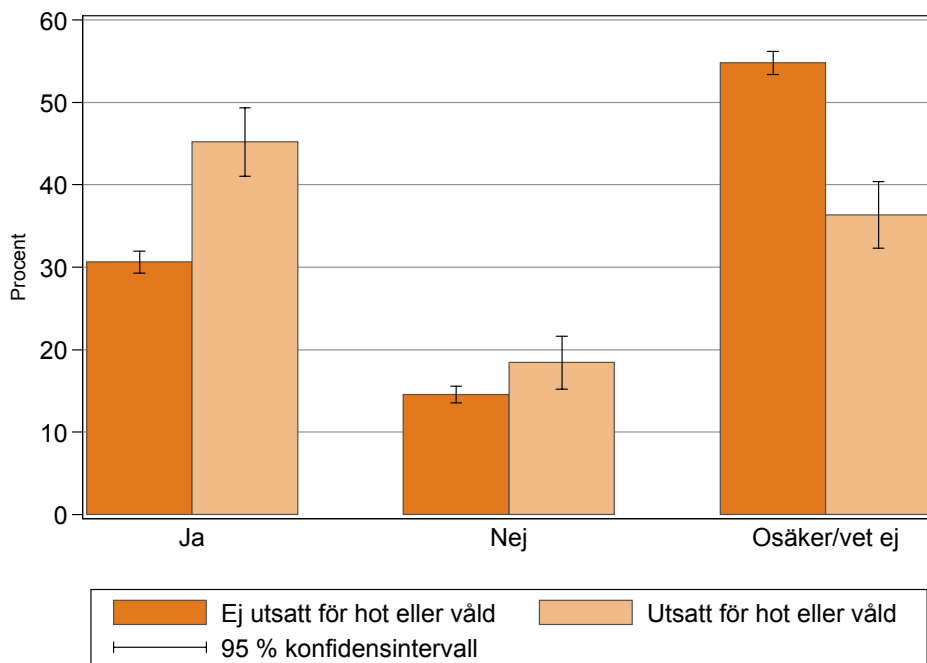
handlingar på din arbetsplats?”. Totalt svarade 32 procent av respondenterna att sådana rutiner finns, 15 procent att de inte finns och de resterande 53 procenten att de var osäkra eller inte visste om det fanns rutiner för detta på arbetsplatsen. Även i det här fallet varierar svaren en del mellan medlemmar i olika förbund, vilket framgår av Figur 8. Mer än hälften av respondenterna från Akademikerförbundet SSR och Officersförbundet har svarat att det finns rutiner för att ta hand om dem som råkat ut för våldshandlingar på arbetsplatsen. Bland övriga förbund i figuren är den andelen lägre och ligger vanligtvis mellan 20 och 40 procent. I stället är det svarsalternativet ”osäker/vet ej” som dominerar. I flera förbund har omkring 60 procent av de svarande uppgivit att de är osäkra eller inte vet om det på den egna arbetsplatsen finns rutiner för att ta hand om någon som drabbats av våld i tjänsten. Bland dem finns Förbundet Sveriges Arbetsterapeuter, Leg Sjukgymnasters Riksförbund och Sveriges läkarförbund, det vill säga tre förbund vars medlemmar utsätts för hot om våld eller våld i relativt hög utsträckning jämfört med andra grupper inom Saco.

Figur 8 Fördelning av svaren på frågan "Har din arbetsgivare rutiner för att ta hand om den som blivit utsatt för eventuella våldshandlingar på din arbetsplats?" bland medlemmarna i de 14 största Saco-förbunden

Ungefär 80 procent av läkarna och hälften av arbetsterapeuterna och sjukgymnasterna arbetar inom landstingen. Tillsammans utgör de en betydande del, 60 procent, av Saco-medlemmarna i den landstingskommunala sektorn. Det kan därför finnas skäl att misstänka att landstingsanställda är överrepresenterade bland dem som svarat att de inte vet eller är osäkra på om det finns rutiner att ta hand om den som utsatts för våldshandlingar i arbetet. En jämförelse med hur kommunalt respektive statligt anställda akademiker svarat visar också att så är fallet. 60 procent av de landstingsanställda har svarat att de är osäkra eller inte vet om det finns rutiner för att ta hand om en medarbetare som drabbats av en våldshandling. För statligt eller kommunalt anställda akademiker ligger motsvarande andel på cirka 50 procent. Bland personer som svarat att de själva utsatts för hot eller våld är skillnaden ännu större. Ungefär hälften av de landstingsanställda akademiker som drabbats av hot eller våld var osäkra på eller visste inte om det fanns rutiner för att ta hand om den som utsatts för en våldshandling, vilket kan jämföras med ungefär en fjärdedel bland statligt anställda akademiker. Staten har uppenbarligen lyckats bättre med att nå ut med information om de uppföljande åtgärder som står till buds efter att någon drabbats av en våldshandling än vad landstingen gjort. Detta trots att landstingsanställda akademiker utsätts för hot om våld eller våld i högre utsträckning än statligt anställda. Det bör dock påpekas att det även inom staten finns akademikergrupper som är relativt hårt drabbade av hot eller våld. Det gäller till exempel åklagare eller anställda inom kriminalvården.

Figur 9 Fördelning av svaren på frågan "Har din arbetsgivare rutiner för att ta hand om den som blivit utsatt för eventuella våldshandlingar på din arbetsplats?" för personer som utsatts respektive inte utsatts för hot eller våld

En grupp som kan förväntas ha god kännedom om huruvida det finns rutiner att ta hand om den som utsatts för våldshandlingar i arbetet eller ej, är de som själva drabbats och därigenom bör ha fått ta del av de stödinsatser som arbetsgivaren ska tillhandahålla. Bland dem som utsatts för hot eller våld har 45 procent svarat att det på arbetsplatsen finns rutiner för att ta hand om den som drabbats. Andelen är därmed betydligt högre än de cirka 30 procent av dem som inte utsatts för hot eller våld och som givit samma svar, men det är fortfarande en minoritet av dem som drabbats av hot eller våld under den närmast föregående tvåårsperioden som uttryckligen svarat att det på arbetsplatsen finns rutiner för att ta hand om den som drabbats av en våldshandling i arbetet. Ungefär 55 procent av dem som utsatts för hot eller våld i sin yrkesutövning har svarat att det inte finns eller att de inte vet/är osäkra på om det finns rutiner för att ta hand om den som drabbats.

Ovanstående resultat kan mycket väl innebära att många arbetsgivare inte lever upp till Arbetsmiljöverkets fastställda krav om stöd till anställda som drabbats av våldshandlingar i arbetet. Dessutom tycks många arbetsgivare ha misslyckats med att nå ut med information till personalen om de rutiner som ändå finns. En alternativ förklaring kan vara att många akademiker inte

anmäler att de utsatts för hot eller våld och därför inte heller fått ta del av de stödinsatser som finns. Det skulle i sådana fall innebära att det finns ett stort mörkertal vad gäller omfattningen av hot och våld som riktats mot akademiker i deras yrkesutövning, eftersom mycket av statistiken inom det här området bygger på anmälda händelser. Det viktigaste med att anmäla att man utsatts för hot eller våld är dock att man kan få professionell hjälp med att bearbeta händelsen. Ett sådant stöd kan också medföra att man är bättre rustad vid liknande situationer framöver. I sammanhanget kan även påpekas att orsaken till att incidenter med hot om våld eller våld inte anmäls mycket väl kan bero på att de drabbade inte känner till de stödinsatser de kan få del av. I sådana fall behövs mer och tydligare information och handledning till personalen på utsatta arbetsplatser. En ytterligare orsak till att händelser av det här slaget inte anmäls kan vara att den drabbade inte vill berätta för omgivningen att hon eller han blivit utsatt, vilket i sin tur kan handla om att man tycker sig ha provocerat fram en aggression eller inte uppträtt tillräckligt professionellt.

Enligt Arbetsmiljöverkets föreskrifter ska alla tillbud och händelser utredas och dokumenteras. Det förutsätter dock att händelserna anmäls. Även förbunden inom Saco uppmanar sina medlemmar att anmäla alla händelser rörande hot om våld eller våld i arbetslivet. Sådana uppmaningar finns i exempelvis Akademikerförbundet SSR (2004a), Läkartidningen (2004) och Legitimerade Sjukgymnasters Riksförbund (1996). Av Lärarnas Riksförbunds (2008) arbetsmiljöundersökning framgår att hot och våld som riktats mot lärare polisanmäls och/eller anmäls till Arbetsmiljöverket i mycket liten utsträckning.

Litteratur

Akademikerförbundet SSR (2006). *Anställda inom Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan om hot och våld i arbetet*.

Akademikerförbundet SSR (2004a). *Hot och våld i arbetslivet*. En facklig handbok.

Akademikerförbundet SSR (2004b). *Socialsekreterare om hot och våld i arbetet*.

Arbetsarkivstyrelsen (1993). *Våld och hot i arbetsmiljön*. AFS 1993:2.

Arbetsmiljöinstitutet (1992). *Akademikers arbetsvillkor. Jämförelser mellan SACO-förbunden*. Undersökningsrapport 1992:31.

Arbetsmiljöverket (2008). *Arbetsmiljön 2007*. Rapport 2008:4.

Arbetsmiljöverket (2007a). *Tillsyn av Svenska kyrkans arbetsmiljö*. Rapport 2007:3.

Arbetsmiljöverket (2007b). *Tillsyn av socialsekreterarnas arbetsmiljö 2005–2006*. Rapport 2007:5.

Brottsförebyggande rådet & Utvecklingsrådet (2007). *Motverka otillåten påverkan*. En handbok för myndigheter om att förebygga trakasserier, hot, våld och korruption.

Brottsförebyggande rådet (2005). *Otillåten påverkan riktad mot myndighetspersoner*. BRÅ Rapport 2005:18.

Granqvist, Lena & Regné, Håkan (2007). *Chefen, lönesamtalet och jag*. Saco.

Hildingsson, K., Ljunglöf, T. & Bengtsson, J (2007). *Akademikers arbetsvillkor*. Saco.

Legitimerade Sjukgymnasters Riksförbund (1996). *Etiska regler för sjukgymnaster*.

Lindquist, Karla *How can I estimate relative risk in SAS using proc genmod for common outcomes in cohort studies?* UCLA: Academic Technology Services, Statistical Consulting Group.
www.ats.ucla.edu/stat/sas/faq/relative_risk.htm. Nedladdat 2008-02-27

Lindquist, Karla *How can I estimate relative risk using glm for common outcomes in cohort studies?* UCLA: Academic Technology Services, Statistical Consulting Group.
www.ats.ucla.edu/stat/stata/faq/relative_risk.htm. Nedladdat 2008-02-27

Läkartidningen (2004). *Rutiner mot hot och våld*. Ledare nr 42.

Lärarnas Riksförbund (2006). *Arbetsmiljöundersökning 2005, lärare*.

Lärarnas Riksförbund (2008). *Ingen ska behöva vara rädd i skolan!*

SCB & Arbetsmiljöverket (2006). *Arbetsmiljön 2005*. Statistiska meddelanden AM 68 0601.

SCB Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF), Tabell TR 6: *Utsatt för något våld eller hot i yrket. Personer 16–64 år*. www.scb.se/templates/tableOrChart___49873.asp

Spiegelman, Donna & Hertzmark, Ellen (2005). *Easy SAS Calculations for Risk or Prevalence Ratios and Differences*. American Journal of Epidemiology, vol. 162.

Uppsala Nya Tidning *Veterinärer anmäler olaga hot*. Artikel publicerad 2007-10-04.

Uppsala Nya Tidning *Veterinärer saknar stöttning*. Artikel publicerad 2007-10-17.

Saco, Sveriges akademikers centralorganisation, är den samlande organisationen för Sveriges akademiker. Vi är en partipolitiskt obunden facklig centralorganisation. Sacos 24 självständiga förbund företräder yrkes- och examensgrupper från hela arbetsmarknaden, inklusive egenföretagare. Något som förenar våra medlemsförbund är akademisk utbildning, kunskap, kompetens och yrkesstolthet. Totalt är nära 600 000 akademiker medlemmar. Som företrädare för Sveriges akademiker är det självklart för Saco att ständigt påverka kunskapsnivån i Sverige. Utbildning och forskning som ger kunskap är en investering för såväl samhället som individen och är en av de viktigaste faktorerna för tillväxt och utveckling av ett samhälle.

